

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи доктории Давлатзода Ҷамила дар мавзӯи “Низоми муосири педагогии тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01- педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ).

Таълиму тарбия ба такмил додан ва пойдор гардонидани фарҳанги инсон равона карда шудааст. Бешак, яке аз унсурҳои муҳимми ин фарҳанг, дasti кам чор рӯйкард нисбати моҳияти таҳсилоти шаҳрвандӣ мебошад. Тағсири мукаммали таҳсилоти шаҳрвандӣ аз он бармеояд, ки тамоми фанҳои тадрисшавандай мактабӣ инсон – шаҳрвандро ташаккул медиҳанд. Таҳсилоти шаҳрвандӣ, дар қаринаи мазкур, таҳсилот мебошад, ки ба ташаккули инсон – шаҳрванд, шахсе, ки дорои сифати шаҳрвандият мебошад, нигаронида шудааст. Инчунин, ба истилоҳ, таҳсилоти омехта низ маҳсус қайд карда мешавад, ки моҳияти он аз ин воқеяят хулоса мешавад, ки мазмуни таҳсилоти шаҳрвандӣ ҳамгирии фанҳои ҷамъиятиро дар назар дорад.

Бо таваҷҷуҳ ба матолиби зикршуда, дарку фаҳми назариявии масоили фарҳанги шаҳрвандии қӯдакону наврасон барои муайянсозии вижагиҳо ва хусусиятҳои ташаккули худогоҳии шаҳрвандӣ дар синну соли наврасӣ зарур арзёбӣ мегардад. Дар ин самт коркард ва татбиқи барномаҳои маҳсус муҳим аст, ки бо воситаи онҳо фароҳамории шароит барои ташаккули шаҳрвандии шаҳсият имконпазир гашта, масоили мубрами худмуайянкунии наврас, дар маҷмуъ, ҳалли худро хоҳанд ёфт.

Муҳассилини ҷомеаи муосир саъю қӯшиш бар он дорад, то иқтидори худро дар доҳили мактаб амалӣ намуда, худро собит созад ва афзалиятҳои худро муқаррар намоянд. Самаранокии тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ аз бисёр ҷиҳат аз муносибатҳои ҷамъиятие, ки дар ҷомеа муқаррар гардидаанд, аз технологияҳое, ки омӯзгорон барои

тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон истифода мебаранд, вобастагӣ дорад.

Аз ин ҷиҳат, мавзӯи интихоб намудаи Давлатзода Ҷамила мубрам арзёбӣ шуда, рисолаи муфиде дар мавриди пажӯҳиши масоили муҳими илми педагогикаи муосир, дар мисоли тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон маҳсуб мегардад.

Функцияҳо ва вазифаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар марҳилае, ки гуногунандешӣ ва мавқеъҳои гуногуни сиёсӣ арзи вучуд доранд ва бознигарии асосҳо ва принципҳои ахлоқӣ идома дорад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд барои фароҳамории шароит ва муҳити муносиб барои тарбияи шаҳрванди воқеии давлат ва ватандӯсти ҳақиқӣ, ки ўз вазъи мавҷуда оғоҳ аст ва метавонад дар рушду пешрафти мамлакати худ саҳмгузор бошад, дурнамои рушди Ватани худро дарк менамояд ва ояндаи худро тавъам бо он медонад, мусоидат намоянд.

Теъдоди маҳдуди таҳқиқоти педагогӣ дар самти воситаҳо ва методҳои фаъоли тарбияу таълим, бо баҳисобгирии технологияҳои бозӣ ва интерактивӣ, ки ба тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ равона карда шудаанд, татбиқи васеи ин намудҳо ва худи курси маърифати шаҳрвандиро дар раванди таълимӣ-тарбиявии мактаб ба таъхир андохтаанд. Бо дарназардошти ин, диссертант коркарди методикаи истифодабарии методҳои фаъол ва интерактивӣ (аз ҷумла, технологияҳои бозӣ) тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии наврасонро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ медонад.

Мақсади асосии тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ мукаммалгардонии мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ мебошад, ки байни арзишҳои маънавӣ-аҳлоқӣ ва иҷтимоӣ муҳим арзёбӣ мегарданд. Онҳо дастовардҳои насли калонсол ва алоқамандӣ бо онҳоро метавонад инъикос кунанд.

Рочеъ ба маъалаҳои дар боло зикрнамуда диссертант Давлатзода Чамила дар кори таҳқиқотии хеш як чанд принсипҳои тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстии муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриро муайян намудааст. Принсипҳои асосие, ки онҳоро ҳар як шаҳрванди асил бояд сармашки фаъолияти худ қарор дихад, инҳо: низоми тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ; мақсаду вазифаҳои тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ; тарбияи ватандӯстӣ ва интернатсионалӣ; ҷанбаи инсонии тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ мебошанд.

Тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстӣ аз маҷмуи муносибатҳои универсалии арзишманд нисбати масоили глобалӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, шахсони ҷудогона, фаъолияти онҳо, нисбати падидаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва шуур иборат аст.

Таъкид бо маврид аст, ки дар кори диссертационии Давлатзода Чамила вазъи ҳозира ва тамоюлҳои инкишофи таҳсилоти миёна ва олии қасбии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мавқеи саҳех ва дақиқ кардани мағхумҳои тарбияи шаҳрвандӣ - ватандӯстӣ”, “тарбия ҳамчун воситаи асосии рушди шахсияти мактаббачагон”, “ташаккули тафаккури шаҳрвандӣ – ватандӯстӣ”, “консепсия ва стратегияи тарбияи миллӣ” амсилаи (модели) ташаккули тарбияи шаҳрвандӣ - ватандӯстии ҳонандагон дар раванди таълим ба таври возех ва амиқ коркард шудааст.

Аслан тарбия раванди бисёрҷанба мебошад. Ба он муҳити табиӣ, муҳити ҳаёт ва силсила маротиби арзишҳои ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд: оила, мактаб ва макотиби олиӣ, созмонҳои қӯдакон ва ҷавонон; фаъолияти рӯзмарра ва қасбӣ, санъат ва васоити ахбори омма. Соҳтори раванди тарбияро иртиботи мутақобилаи ҷузъҳои асосии он, аз ҷумла ҳадафҳо ва мундариҷа, методу усулҳо, инчунин дастовардҳо ташкил медиҳад.

Бо ин васила диссертасияе, ки аз ҷониби докторант Давлатзода Чамила коркард шудааст, аз муқаддима, ҷаҳор боб, понздаҳ фаслҳо, хулосаи

бобҳо, хулосаи умумии кор, фехристи сарчашмаҳо ва замимаҳо аз рафти таҳқиқот иборат мебошад.

Боби якум, ки “Тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ ҳамчун муаммои педагогӣ” номгузорӣ шудааст, аз асосноксозии назариявии консепсия ва стратегияи тарбияи миллӣ бо дарназардошти масоили таҳқиқшаванда; тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар асоси Консепсияи миллии тарбия ва стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; ташаккули тафаккури шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон; мӯҳтаво, моҳият ва функцияҳои низоми тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ ҳамчун муҳимиyaти таҳқиқи мавзӯи мазкур иборат мебошад.

Давлатзода Ҷамила дар фасли якуми боби аввал қйд кардааст, ки ташаккули тамоюлоти арзишии насли наврас, неруи созанда, солимии рӯҳио чисмонӣ, рушди масъулияти шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, пеш аз ҳама, тавассути азхудкунии фанҳои мактабӣ дар ҳамгирий бо маҳсули аз ҷиҳати иҷтимоӣ арзишманди фаъолияти меҳнатии хонандагон ба даст меояд. Дар ин раванд мактабҳо нақши пешбарандаро ичро мекунанд. Дар барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ин самт тадриси чунин фанҳо, аз ҷумла таърихи ҳалқи тоҷик, таърихи умумӣ, таърихи дин, асосҳои давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи инсон, маърифати оиладорӣ ва асосҳои иқтисод бештар муассир мебошад.

Боби дуюми рисолаи мазкурро “**Заминаҳои назариявӣ ва асосҳои тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ**” фарогир аст. Дар ин бора моҳияти масоили таълим, ба тадқиқоти педагогӣ ба таври табиӣ ворид кардани омӯзиши психологии хонандагонро тақозо мекунад, воситаҳои баланд бардоштани самаранокии таълими хонандагон дар фаъолияти муштараки мактаб ва оила, робитай муҳимми ба роҳ мондани таълим дар раванди рушди психикаи хонанда, тарбияи субъектҳои мактабии таълим ҳамчун маҳаки зарурии рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, пайрави ғояҳои

шарикӣ иҷтимоӣ бо назардошти озодиҳои миллӣ ва шаҳсӣ, инчунин омӯзиш ва таҳлили таҳқиқоти педагогӣ, амалияи тарбияи шаҳрвандию ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нисбати масоили ташаккули шаҳсияти оянда мавриди таҳқиқ фаро гирифта шудааст.

Ҷоиз ба қайд аст, ки дар шароити имрӯзаи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумхурӣ ба тарбияи сиёсӣ, ки ба дарки масоили мубрами ҷомеа асос ёфтааст, таваҷҷуҳи хосса зоҳир мегардад. Дар марҳалаи кунунии рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва таваҷҷуҳи он ба бунёди давлати демократӣ, таҷрибаи хориҷии тарбияи шаҳрвандӣ аз ҷониби муаллифон – таҳиякунандагони барнома ва воситаҳои таълимӣ мавриди омӯзишу корбурд қарор дода шудааст.

Дар боби сеюми рисола “**Стандартҳои давлатии таҳсилот ва шароити педагогии татбиқи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон**” мувоғиқ ба таҳқиқу баррасии вазъи амалигардии “тарбияи шаҳрвандӣ - ватандӯстӣ” ҷой дода шудааст. Давлатзода Ҷамила дар таҳқиқи ин масоил ҳамчун яке аз методҳои муҳими таҳқиқот - таҳлили соҳтор ва муҳтавои барномаҳои таълимии фанҳоро интихоб мекунад, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзонда мешаванд. Ин ҷо сухан дар бораи фанҳои таълимии таърихи ҳалқи тоҷик ва таърихи умумӣ, асосҳои давлат ва ҳуқуқи инсон, инсон ва ҷомеа меравад. Мавриди зикр аст, ки курси «Инсон ва ҷомеа» аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Тоҷикистон аз барномаи таълимии мактабҳои таҳсилоти умумӣ хориҷ карда шудааст ва кори таҳқиқотии мазкур низ ифодагари сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати мамлакат ва рушди босуботи соҳаи маориф ва илми тоҷик мебошад.

Дар боби мазкур аз ҷониби диссертант Давлатзода Ҷамила вазифаҳои таълимии фанни таърихи ҳалқи тоҷик ба иҷрои мақсади таълими курси маҳсус нигаронида таҳқиқ гашта, онро аз унсурҳои зерин иборат

донистааст: аз чумла, рӯйдодҳо ва равандҳои таърихии гузашта ва имрӯзаро донистан ва дарк намудан; номи шахсиятҳои таърихӣ ва истилоҳоти таърихиро донистан; ба даст овардани тасаввуроти умумӣ дар асоси маводи омӯхташаванда; ошкорсозии алоқаҳои сабабиву натичавӣ дар воқеоту ҳодисаҳои таърихӣ; муайянсозии алоқаҳои объективӣ байни падидаҳо ва рӯйдодҳои таърихӣ; донишҳои таърихиро дар амал истифода бурда тавонистан; рушди қобилиятаҳои зеҳни хонандагон, дарки моҳияти рӯйдодҳои таърихии баамаломада; қобилияти баҳо додан ба фаъолияти одамон ва шахсиятҳои таърихии замони гузашта ва имрӯз; нисбат ба рӯйдодҳо ва равандҳои таърихӣ доштани нуктаи назари худ, қобилияти ҳифз намудани мавқеи худ; донистани санаҳои рӯйдодҳои муҳимми таърихӣ ва рӯйдодҳои мушаххас; доштани тасаввуроти умумӣ дар бораи тамаддуни гузаштаи халқи тоҷик мебошанд.

Боби чаҳорум, ки “**Механизмҳо ва технологияи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон (тавсифи кори таҷрибавӣ-озмоиши)**” номгузорӣ шудааст, фарогири муҳтаво ва ҳусусиятҳои методии технологияи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санчиши таҷрибавӣ - озмоиши самаранокии технологияи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, модели муаллифии тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Муаллифи рисола Давлатзода Ҷамила татбиқи амалии амсилаи сохтории ташаккул ва рушди мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагонро ба мубрамсозии таҷрибаи мавҷудаи иҷтимоӣ ва ташаккули механизмҳои рафтори шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон аз як тараф ва омӯзгорон аз тарафи дигар, асоснок намудааст. Ӯ иброз медорад, ки ба фаъолиятҳои лоиҳақашии иҷтимоӣ ҷалб намудани на танҳо хонандагон, балки омӯзгорон ва волидони онҳо, аҳамияти чунин

фаъолиятро барои хонандагон афзун мекунад, ки ин, дар навбати худ, ба баланд бардоштани фаъолнокии иҷтимоӣ ва рушди фарҳанги шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон мусоидат хоҳад кард.

Қисмати муайянкунданаи кори таҷрибавӣ-озмоиши ба таҳқики муносибати омӯзгорон нисбати масоили ташаккул ва рушди мавқеи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, муайянсозии сатҳи шуурнокии шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, фаъолнокии иҷтимоӣ ва сифатҳои шаҳрвандӣ ҳамчун ҷузъҳои таркибии мавқеи фаъоли шаҳрвандии хонандагон нигаронида шудааст.

Дар диссертатсия барномаи ташаккули мавқеи фаъоли шаҳрвандии хонандагон, ки аз ҷониби докторант пешниҳод шудааст, аз ду баҳш иборат аст. Баҳши аввал фаъолият бо омӯзгоронро фаро мегирад. Мақсади он ташаккули омилҳои ташвиқкунанда (барангезанда) ва ҳавасмандгардонии омӯзгорон ба ҳамкории мутақобила бо хонандагон мебошад. Дар баҳши дуюми барнома омӯзгорон бо ҷалби фаъоли хонандагон шароитҳои иҷтимоӣ-педагогиеро, ки ба ташаккул ва рушди мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон мусоидат хоҳанд кард, фароҳам оварданд.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ташхиси ҳавасмандгардонии омӯзгорон ба ташкили кор бо хонандагон дар самти ташаккули мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, бо истифода аз методикаҳои маҳсус анҷом дода шудааст. Онҳо имкон доданд, то сатҳи ангезаи омӯзгорон ба фаъолияти муштарак бо хонандагон дар самти фароҳам овардани шароитҳо барои ташаккули мавқеи фаъоли шаҳрвандии хонандагон муайян карда шудааст.

Дар диссертатсия ҳангоми омӯзиш ва таҳлили он дар баробари муваффақиятҳои зиёд баъзе нуктаҳои баҳсталаб ба назар мерасанд, ки ислоҳи минбаъдаи онҳо, боиси боз ҳам баланд бардоштани мазмун ва сатҳу сифати рисолаи илмӣ хоҳад буд:

1. Муаллифи рисола доир ба таҳқики тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстии муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ факту

ракамхоро дар шакли ҷадвалҳо овардааст, аммо таъсири тарбиявии шахсияти омӯзгорро нисбати ташаккули тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстии хонандагон ба пуррагӣ нишон медод, мазмуни таҷрибаи гузаронидашуда боз ҳам пурратар ва равшантар мегашт.

2. Дар таҳқиқоти мазкур оид ба арзишҳои фардӣ, гурӯҳӣ ва умумиинсонӣ маълумоти пурра оварда мешуд, боиси баланд бардоштани мазмуни илмии он мегардид.

3. Ба ҷадвале, ки оиди меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккули мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ ва ватандӯстии насли наврас таҳия шудааст, овардани шарҳи муфассали он асоснокии таҳқиқоти мазкурро боз ҳам пурратар ва возех менамуд.

4. Дар коркарди диссертатсия баъзе ҳатоҳои техникӣ дар навишти матн ва тасвири расму ҷадвалҳо ба ҷашм мерасад.

Эродҳои оварда шуда, ҷузъӣ буда, таъсири худро ба арзиши назарӣ ва амалии рисола надорад.

Мазмуну муҳтавои автореферат, ки бо ду забон: тоҷикӣ ва русӣ таълиф гардидаанд, бо мазмун ва мӯҳтавои рисола мувофиқати комил дошта, мундариҷаи корро якҷоя бо мақолоти таълифнамудаи муаллиф, ки дар маҷмуъ фарогири 52 ададанд, пурра инъикос менамояд.

Диссертатсияи Давлатзода Ҷамила дар мавзӯи “Низоми мусоири педагогии тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, тадқиқоти илмӣ-таҳассусии мустақилона анҷомёфта ҳисобида шуда, аз рӯи ҳаҷм, арзиши назарӣ ва амалӣ ба талаботи бандҳои 31-37 Низомномаи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ”-и КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021 таҳти №267 тасдиқ гардидааст, комилан ва пурра ҷавобгӯй буда, муаллифи он, сазовори соҳиб шудан ба дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01. - педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи
педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии МДТ “Донишгоҳи давлатии

Хуҷанд ба номи академик Б.Фафурӯв”

Шаропов

Шавкат Аҳмадовиҷ

06.09. 2022с.

Сурога: 735700. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хуҷанд, гузаргоҳи
Мавлонбеков 1. Тел.+992-927717870. Почтаи электр.
Sharofzod1954@mail.ru Сайт: www.hgu.tj

*Имзои профессор Ш.А.Шаропово тасдиқ мекунам.
Сардори РК ва КМ-и МДТ “ДДҲ
ба номи акад.Б.Фафурӯв”*

Наврӯзов Э.М.

